

ВІКТОРІЯ ЮРІЇВНА ЄВКО,

кандидат юридичних наук, доцент,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
кафедра цивільно-правових дисциплін;

 <https://orcid.org/0000-0001-5871-803X>,
e-mail: salvevika@yahoo.com

**ПРАВО ДРУЖИНИ НА УТРИМАННЯ ПІД ЧАС ВАГІТНОСТІ
ТА В РАЗІ ПРОЖИВАННЯ З НЕЮ ДИТИНИ У ВІЦІ ДО ТРЬОХ РОКІВ**

Розглянуто проблеми здійснення вагітною жінкою та жінкою, з якою проживає дитина у віці до трьох років, свого права на утримання від чоловіка. Метою дослідження є формулювання теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо застосування норм, які регулюють порядок здійснення жінкою права на утримання. Дослідження чинного законодавства й аналіз практики розгляду судами справ про надання утримання дружині дали змогу зробити висновок, що ч. 5 ст. 84 СК України унеможлиблює здійснення вагітною дружиною свого права на утримання від чоловіка під час вагітності. Можливість чоловіка надавати матеріальну допомогу дружині має оцінюватись судом на підставі комплексу фактів, які характеризують його матеріальне становище. За прострочення чоловіком сплати аліментів на утримання дружини може бути застосована відповідальність у вигляді пені, передбачена ст. 196 СК України.

Ключові слова: шлюб, право на утримання вагітної дружини, право на утримання, аліменти, право дружини на утримання, прострочення сплати аліментів, припинення шлюбу, штраф, неустойка, пеня.

Оригінальна стаття

ВСТУП. Право на материнство є природним правом жінки. Відповідно до ст. 51 Конституції України материнство охороняється державою. Чинне законодавство містить цілу низку правових гарантій, покликаних сприяти здійсненню жінкою свого права на материнство. Відповідно до ст. 84 Сімейного кодексу України (далі – СК України)¹ дружина під час вагітності та дружина, з якою проживає дитина у віці до трьох років, мають право на утримання від чоловіка. Відповідно до ст. 176 Кодексу законів про працю України² не допускається залучення до робіт у нічний час, до надурочних робіт і робіт у вихідні дні та направлення у відрядження вагітних жінок і жінок, що мають дітей віком до трьох років. Відповідно до ч. 1 ст. 79 Кримінального кодексу

України (далі – КК України)³ вагітних жінок або жінок, які мають дітей віком до семи років, у разі призначення їм покарання у вигляді обмеження волі або позбавлення волі, крім засуджених до позбавлення волі на строк більше п'яти років за тяжкі й особливо тяжкі злочини, а також за корупційні кримінальні правопорушення або кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією, суд може звільнити від відбування як основного, так і додаткового покарання з установленням іспитового строку у межах строку, на який згідно із законом жінку може бути звільнено від роботи у зв'язку з вагітністю, пологами і до досягнення дитиною семирічного віку.

Разом із тим вагітні жінки та жінки, які мають дітей у віці до 3 років, залишаються соціально уразливою категорією населення. В Україні на законодавчому рівні закріплено два різні за своєю суттю та правовою природою механізми матеріальної підтримки вагітних жінок та жінок, які виховують дітей. Перший механізм є публічним і передбачає надання

¹ Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 № 2947-III // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення: 05.11.2021).

² Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (дата звернення: 05.11.2021).

³ Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 05.11.2021).

державою жінці допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами та допомоги в разі народження дитини.

Другий механізм матеріального забезпечення вагітної жінки та жінки, з якою проживає дитина у віці до трьох років, є приватним. СК України закріплює право вагітної жінки та жінки, з якою проживає дитина у віці до трьох років, на утримання від її чоловіка – батька дитини. Таке утримання, на відміну від публічного, може надаватися як у добровільному, так і у примусовому порядку, як у грошовій, так і в натуральній формі (ст. 77 СК України)¹. Здійснення цього права забезпечується можливістю для жінки звернутися до суду з позовом про надання їй утримання.

Проте зазначені механізми не повною мірою задовольняють потреби вагітних жінок та жінок, з якими проживають діти. Через специфіку цієї статті ми не аналізуємо публічний механізм надання жінці державної допомоги у зв'язку з вагітністю і пологами та допомоги в разі народження дитини. Ми проаналізували норми, які регулюють порядок здійснення жінкою свого права на утримання від чоловіка під час вагітності та проживання з нею дитини у віці до трьох років, а також практику застосування цих норм.

Слід зазначити, що цю проблему в юридичній літературі досліджено недостатньо. Теоретичним питанням аліментних зобов'язань були присвячені роботи О. С. Адамової (2019), Л. В. Афанасьєвої (2003), В. І. Борисової та Л. В. Красицької (2020), В. О. Кожевнікової (2017), Т. П. Красвітної (2019), Я. В. Новохатської (2006), О. І. Сафончик (2018), В. І. Труби (2014), Ю. В. Труфанової (2020), О. А. Шершньової (2013) та інші. Порядку договірному регулювання відносин подружжя щодо утримання у своїх роботах приділяли увагу В. К. Антошкіна (2006), Г. М. Ахмач (2009), К. С. Верховець (2016) та інші. Проте у зазначених роботах не було приділено достатньої уваги дослідженню проблем, які виникають під час здійснення вагітною дружиною та/або дружиною, з якою проживає дитина у віці до трьох років, свого права на утримання від чоловіка – батька дитини.

Разом із тим питання надання утримання вагітній дружині та дружині, з якою проживає дитина у віці до трьох років, постає в юридич-

ній практиці уже часто, і практика застосування відповідних норм судами України є досить широкою та суперечливою. Саме тому необхідно глибше дослідити зазначену проблему та сформулювати теоретичні положення і практичні рекомендації щодо застосування норм СК України, які регулюють порядок здійснення жінкою свого права на утримання.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Метою цього дослідження є формулювання теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо застосування норм СК України, які регулюють порядок здійснення жінкою свого права на утримання. Ця цільова спрямованість зумовила необхідність вирішити такі основні завдання: дослідити чинне сімейне законодавство, яке регулює права та обов'язки подружжя з утримання; проаналізувати практику розгляду судами справ про надання утримання вагітній дружині та дружині, з якою проживає дитина у віці до трьох років; визначити коло тих проблем, що виникають під час здійснення вагітною дружиною та жінкою, з якою проживає дитина у віці до трьох років, свого права на утримання від чоловіка – батька дитини, та знайти їх рішення.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Дослідження здійснювалося з використанням історико-порівняльного методу, за допомогою якого вивчено динаміку розвитку законодавства, яке регулює надання утримання членами подружжя одне одному. Порівняльно-правовий метод став засобом визначення порядку здійснення вагітною дружиною та дружиною, з якою проживає дитина у віці до трьох років, свого права на утримання від чоловіка – батька дитини. Не менш важливу роль відіграв метод системного аналізу судових справ про стягнення аліментів на утримання вагітної дружини та/або дружини, з якою проживає дитина у віці до трьох років. Аналіз відповідного законодавства України здійснювався за допомогою загальнонаукових і спеціально-юридичних методів: системного, функціонального, аналітичного, формально-логічного та формально-юридичного.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ДИСКУСІЯ. Із моменту укладення шлюбу між членами подружжя виникає досить складний комплекс особистих немайнових і майнових прав та обов'язків. Правовідносини з утримання, які входять до цього комплексу, хоча і є майновими, ґрунтуються на особистих відносинах усередині подружжя. Саме особистий зв'язок жінки та чоловіка обумовлює виключну індивідуалізацію суб'єктного складу цих відносин і неможливість заміни суб'єктів цих

¹ Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 № 2947-III // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення: 05.11.2021).

правовідносин іншими особами. Сутність цих правовідносин становлять взаємна допомога та участь у веденні спільного господарства, спільне виховання та утримання дітей. Зазвичай обов'язок взаємного утримання виконується кожним із подружжя добровільно і до певної миті не забезпечується можливістю застосування державного примусу до зобов'язаної особи. Але з виникненням певних юридичних фактів обов'язок членів подружжя із взаємного утримання стає юридичним.

Юридичні факти, які тягнуть за собою виникнення в одного з подружжя права на утримання від іншого, можна поділити на загальні та спеціальні. До загальних можна віднести: 1) непрацездатність одного з подружжя; 2) його нужденність; 3) платоспроможність іншого з подружжя. До спеціальних юридичних фактів належать: 1) вагітність дружини; 2) проживання з одним із подружжя дитини у віці до трьох років; 3) проживання з одним із подружжя дитини у віці до шести років, яка має вади фізичного або психічного розвитку; 4) проживання та опікування одним із подружжя дитиною з інвалідністю, яка не може обходитися без постійного стороннього догляду.

Зазначені юридичні факти в разі накопичення їх у певний юридичний склад породжують право одного з подружжя на безпосереднє звернення до суду за примусовим виконанням добровільно не виконаного обов'язку з утримання іншим із подружжя (п. 2 ч. 2 ст. 18 СК України)¹.

Особливе місце серед спеціальних підстав виникнення права на утримання посідає вагітність дружини та проживання з дружиною дитини у віці до трьох років. Так, СК України закріплює у ст. 84 право дружини на утримання від чоловіка під час вагітності, а також право дружини, з якою проживає дитина, на утримання від чоловіка – батька дитини до досягнення дитиною трьох років². Є підстави вважати, що законодавець, закріпивши зазначені норми у двох різних частинах статті 84 СК України, розглядає їх як два самостійних права жінки. По-перше, це право вагітної дружини на утримання від чоловіка, а по-друге, право на утримання жінки, з якою проживає дитина у віці до трьох років. На наш погляд, це можна пояснити тим, що для виникнення в жінки права на утримання потрібні різні підстави.

Отже, з моменту зачаття дитини у дружини виникає право на утримання від чоловіка. Це право має певні особливості:

- 1) таке право має тільки жінка;
- 2) існування цього права має строковий характер (воно триває з моменту зачаття дитини і до моменту припинення вагітності чи народження дитини);
- 3) таке право має тільки жінка, яка перебуває у зареєстрованому шлюбі;
- 4) зобов'язаною особою щодо цієї жінки є тільки її чоловік (тобто особа, з якою жінка перебуває в зареєстрованому шлюбі).

Підставами для виникнення у вагітної жінки права на утримання є певні.

1. *Факт перебування жінки у зареєстрованому шлюбі.* Жінка, з якою чоловік проживав однією сім'єю без реєстрації шлюбу, під час вагітності не має права вимагати утримання від чоловіка (ч. 2 ст. 91 СК України). Відповідно до ч. 6 ст. 84 СК України це право зберігається за вагітною дружиною і в разі розірвання нею шлюбу. З іншого боку, в ч. 2 ст. 110 СК України забороняється розірвання шлюбу протягом вагітності дружини. Проте відповідно до ч. 3 ст. 110 СК України чоловік і дружина мають право подати позов про розірвання шлюбу протягом вагітності дружини, якщо батьківство зачатої дитини визнано іншою особою³. Але ж чоловік, який визнав своє батьківство щодо зачатої дитини, не обов'язково укладе шлюб із вагітною жінкою. Тому виникає питання, хто в цьому разі має надавати кошти на утримання вагітної жінки: колишній чоловік чи чоловік, який визнав своє батьківство стосовно зачатої дитини? Зі змісту ч. 1 ст. 84 СК України можна зробити висновок, що кошти на утримання в такому разі має надавати колишній чоловік вагітної жінки, оскільки ця норма не ставить право вагітної дружини на утримання в залежність від батьківства її чоловіка щодо зачатої дитини. Це право виникає в неї саме щодо її чоловіка, а не щодо батька дитини, на відміну від права на утримання дружини, з якою проживає дитина. Отже, право на утримання під час вагітності від чоловіка має *тільки дружина*. Право на утримання має також жінка в разі визнання шлюбу недійсним, якщо вона не знала і не могла знати про перешкоди до реєстрації шлюбу (п. 3 ч. 1 ст. 46 СК України)⁴.

2. *Жінка є вагітною.* Її вагітність підтверджується довідкою з лікувального закладу про поставлення її на облік.

Щодо моменту виникнення у вагітної дружини права на утримання від її чоловіка в науковій літературі існує дві різні думки. Так,

¹ Там само.

² Там само.

³ Там само.

⁴ Там само.

З. В. Ромовська (2003) вважає, що зазначене право виникає з того моменту, коли вагітність дружини була виявлена. Іншої думки дотримується Я. В. Новохатська (2006). Вона вважає, що таке право виникає у жінки з моменту зачаття дитини. Вважаємо, що кожна з цих думок має певні вади. Момент зачаття встановити досить важко, а для суду потрібні докази вагітності дружини. Такими доказами у судовій практиці зазвичай є довідка з лікувального закладу про взяття жінки на облік. Вагітній жінці рекомендується здійснювати перший візит до лікаря у строк дванадцять тижнів вагітності¹. Це означає, що вагітність жінкою може бути виявлена й у строк чотири тижні, а стає вона на облік у строк дванадцять тижнів вагітності. Тобто довідку про поставлення її на облік вона отримає значно пізніше, ніж виявить вагітність. Тому моменти виявлення жінкою вагітності й отримання нею письмових доказів своєї вагітності можуть не збігатися в часі. І як наслідок за відсутності письмових доказів вагітності жінка має змогу звернутися до суду з позовом до чоловіка про надання коштів на утримання теж значно пізніше, ніж вагітність буде виявлена. А до цього терміну необхідно додати ще строк розгляду справи у суді. Отже, виникає логічне запитання: а чи може вагітна дружина стягнути з чоловіка кошти на своє утримання за минулий час? На наш погляд, відповідь на це питання має бути позитивною. Відповідно до ч. 2 ст. 79 СК України, якщо дружина вживала заходів щодо одержання аліментів від відповідача, але не могла їх одержати внаслідок його ухилення від їх сплати, суд залежно від обставин справи може постановити рішення про стягнення аліментів за минулий час, але не більше як за один рік². Ця стаття дає право дружині, з якою проживає дитина у віці до трьох років, стягнути кошти на своє утримання за минулий час, зокрема і за час своєї вагітності. Проте відповідної судової практики наразі поки що не існує.

Згідно з ч. 1 ст. 79 СК України аліменти присуджуються за рішенням суду з дня по-

дання позовної заяви. Проте під час виконання рішень судів про стягнення коштів на утримання вагітної дружини існує певне обмеження. Справа в тому, що відповідно до ч. 5 ст. 84 СК України аліменти, присуджені дружині під час вагітності, сплачуються після народження дитини. Така позиція законодавця викликає подив. Коли жінка є вагітною, вона потребує значних матеріальних витрат на забезпечення належних умов для збереження її здоров'я та народження здорової дитини. Ці витрати потрібні жінці, як правило, негайно, і чекати до народження дитини вона не має змоги. Суди знайшли певний вихід із такого становища, проте він не рятує жінок надовго. Як правило, суди допускають негайне виконання рішень у справах про стягнення аліментів – у межах суми платежу за один місяць³, відповідно до положення п. 1 ч. 1 ст. 430 Цивільного процесуального кодексу України⁴.

Отже, вважаємо, що положення ч. 5 ст. 84 СК України потребує перегляду і зазначену норму слід виключити, оскільки вона практично унеможлиблює здійснення вагітною дружиною свого права на утримання від чоловіка під час вагітності.

Крім того, нерідко під час розгляду в судах позовів про надання утримання вагітній дружині їх чоловіки заявляють, що дружина вагітна від іншого чоловіка. Така заява чоловіка до народження дитини не звільняє його від обов'язку надавати кошти на утримання вагітної дружини, оскільки закон допускає оспорування батьківства лише після народження

¹ Про організацію амбулаторної акушерсько-гінекологічної допомоги в Україні : Наказ МОЗ України від 15.07.2011 № 417 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0417282-11> (дата звернення: 05.11.2021).

² Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 № 2947-III // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення: 05.11.2021).

³ Рішення Радивилівського районного суду Рівненської обл. від 17.08.2021 : справа № 568/509/21, провадження № 2/568/801/21 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99039594> (дата звернення: 05.11.2021); Рішення Золочівського районного суду Харківської обл. від 22.09.2021 : справа № 622/892/21, провадження № 2/622/380/21 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99810712> (дата звернення: 05.11.2021); Рішення Краматорського міського суду Донецької обл. від 06.09.2021 : справа № 234/8249/21, провадження № 2/234/3243/21 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99530862> (дата звернення: 05.11.2021).

⁴ Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 05.11.2021).

дитини (ч. 3 ст. 136 СК України)¹. Більш того, якщо чоловік, який не перебуває у шлюбі з матір'ю дитини, може не подати спільну з нею заяву про записування його як батька дитини, то чоловік такої жінки записується батьком дитини автоматично на основі Свідоцтва про шлюб на підставі презумпції батьківства чоловіка матері дитини.

Після народження дитини право вагітної дружини на утримання трансформується у право на утримання дружини, з якою проживає дитина у віці до трьох років. Для виникнення цього права потрібна така сукупність юридичних фактів.

1. *Дитина має народитися живою*. У разі народження дитини мертвою або у разі смерті дитини право дружини на утримання припиняється (ч. 1 ст. 85 СК України). У таких випадках право жінки на утримання триватиме протягом її вагітності та до смерті дитини.

2. *Дитина має проживати з матір'ю*. Статтею 29 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) встановлено презумпцію того, що місцем проживання фізичної особи, яка не досягла десяти років, є місце проживання її батьків (усиновлювачів) або одного з них, з ким вона проживає². Для підтвердження факту проживання дитини разом із матір'ю суду надається довідка про те, що дитина проживає саме з нею. Разом із тим СК України допускає, що дитина може бути залишена у пологовому будинку або в іншому закладі охорони здоров'я, передана на виховання фізичним та юридичним особам. Через це є підстави вважати, що у жінки, яка залишила свою дитину в пологовому будинку або передала її на виховання іншим особам, права на утримання від чоловіка – батька дитини не виникає.

3. *Чоловік, зобов'язаний надавати утримання жінці, має бути записаний батьком дитини у Свідоцтві про народження дитини*. При цьому слід мати на увазі, що походження дитини від батька має встановлюватись на підставі:

– свідоцтва про шлюб батьків дитини (ст. 122 СК України);

– заяви матері та батька дитини (п. 1 ч. 2 ст. 125 СК України);

– спільної заяви матері та чоловіка, який вважає себе батьком дитини (ст. 126 СК України);

– рішення суду (п. 2 ч. 2 ст. 125 СК України).

Відповідно до ч. 1 ст. 135 СК України в разі народження дитини у матері, яка не перебуває у шлюбі, у випадках, коли немає спільної заяви батьків, заяви батька або рішення суду, запис про батька дитини у Книзі реєстрації народжень робиться за прізвищем і громадянством матері, а ім'я та по батькові батька дитини записуються за її вказівкою. Отже, якщо відомості про батька у Свідоцтві про народження дитини записано зі слів матері, то обов'язок з утримання жінки – матері дитини у такого чоловіка не виникає доти, доки його батьківство не буде встановлено у визначеному ст. 128 СК України порядку, і до Свідоцтва про народження дитини не буде внесено запис про конкретного чоловіка як батька.

4. *Перебування жінки та чоловіка – батька дитини у зареєстрованому шлюбі*. Наразі цей юридичний факт є факультативним, на відміну від раніше чинного законодавства.

Закон передбачає із цього правила декілька винятків. По-перше, відповідно до ч. 6 ст. 84 СК України дружина, з якою проживає дитина, має право на утримання і в разі розірвання шлюбу. По-друге, відповідно до ч. 2 ст. 91 СК України жінка, яка не перебуває у шлюбі з чоловіком – батьком дитини, має право на утримання в разі проживання з нею їхньої дитини. По-третє, в разі визнання шлюбу недійсним, якщо жінка не знала і не могла знати про перешкоди до реєстрації шлюбу, вона має право на утримання від чоловіка – батька дитини³.

5. *Право жінки на утримання триває до досягнення дитиною трьох років*. Протягом цього періоду це право не залежить від фізичного стану та стану здоров'я дитини.

Право на утримання вагітна дружина, а також дружина, з якою проживає дитина, має незалежно від того, чи вона працює, та незалежно від її матеріального становища. Єдиною умовою, якою обмежується можливість для жінки здійснення цього права, є можливість чоловіка надавати кошти на утримання. Саме ця умова і є найскладнішою для доведення у судовій практиці. Проаналізувавши близько

¹ Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 № 2947-III // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення: 05.11.2021).

² Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 05.11.2021).

³ Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 № 2947-III // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення: 05.11.2021).

трьохсот судових рішень у справах про надання утримання вагітній дружині, а також дружині, з якою проживає дитина у віці до трьох років, ми дійшли висновку, що судді мають на цю проблему два протилежних погляди.

Одна група суддів вирішує ці справи, виходячи з презумпції платоспроможності працездатного чоловіка. Тобто вважається, що працездатний чоловік може надавати матеріальну допомогу своїй дружині. У таких справах суди не вимагають ні від позивачів, ні від відповідачів доказів платоспроможності відповідача і задовольняють позови¹.

Інші судді, навпаки, виходять із презумпції того, що чоловік не може надавати матеріальну допомогу дружині, якщо дружиною не надано докази іншого². При цьому слід мати

¹ Рішення Амур-Нижньодніпровського районного суду м. Дніпропетровська від 10.02.2021 : справа № 199/8136/20, провадження № 2/199/1205/21 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94873325> (дата звернення: 05.11.2021); Рішення Комунарського районного суду м. Запоріжжя від 14.09.2021 : справа № 333/3598/21, провадження 2/333/2774/21 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99662408> (дата звернення: 05.11.2021); Рішення Іллічівського районного суду м. Маріуполя Донецької обл. від 19.02.2021 : справа № 264/8302/20, провадження № 2/264/12/2021 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95015086> (дата звернення: 05.11.2021); Рішення Центрального районного суду м. Миколаєва від 20.09.2021 : справа № 490/2972/21, провадження № 2/490/3190/2021 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99725641> (дата звернення: 05.11.2021); Рішення Барського районного суду Вінницької обл. від 20.05.2021 : справа № 125/1841/20, провадження № 2/125/567/2020 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97104509> (дата звернення: 05.11.2021).

² Рішення Червонозаводського районного суду м. Харкова від 05.02.2021 : справа № 646/1630/20, провадження 2/646/366/2021 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95251505> (дата звернення: 05.11.2021); Рішення Козівського районного суду Тернопільської обл. від 15.06.2021 : справа № 607/17766/20, провадження № 2/951/122/2021 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97743540> (дата звернення: 05.11.2021); Рішення Кам'янка-Бузького район-

на увазі, що для жінки довести цей факт буває вкрай важко. Наслідком такої позиції судів є залишення без засобів до існування жінок з інвалідністю, які не мають змоги працювати, оскільки здійснюють догляд за дитиною у віці до трьох років.

Питання наявності можливості у чоловіка надавати матеріальну допомогу дружині неодноразово обговорювалося і в юридичній літературі. На це звертали увагу М. Г. Масевич (1968), Г. М. Рабец (1974), Л. М. Рогович (1978), Т. П. Красвітна (2019) та інші. Усі вони наголошували на тому, що під час установа матеріального становища чоловіка, який зобов'язаний сплачувати кошти на утримання вагітної дружини та дружини, з якою проживає дитина у віці до трьох років, суду необхідно з'ясувати цілу низку обставин:

- 1) наявність у чоловіка постійного доходу;
- 2) рівень працездатності чоловіка;
- 3) місце проживання чоловіка;
- 4) наявність у чоловіка на утриманні інших осіб;
- 5) наявність у чоловіка на праві власності нерухомого майна;
- 6) наявність у чоловіка можливості отримувати кошти на утримання.

До того ж М. Г. Масевич (1968, с. 94) наголошувала на тому, що можливість чоловіка надавати утримання слід розглядати не лише як наявність або відсутність у нього достатніх коштів, а й як наявність у нього працездатності. Із цього можна зробити висновок, що можливість чоловіка надавати матеріальну допомогу дружині суд має оцінювати на підставі дослідження цілої низки юридичних фактів, які характеризують його матеріальне становище, а не лише на підставі оцінки розміру його доходів.

Глава 9 СК України не передбачає наслідків несплати коштів на утримання вагітної

ного суду Львівської обл. від 03.08.2021 : справа № 446/1035/21, провадження № 2/446/806/21 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98895862> (дата звернення: 05.11.2021); Рішення Яворівського районного суду Львівської обл. від 18.06.2021 : справа № 944/889/21, провадження №2/944/898/21 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98089426> (дата звернення: 05.11.2021); Рішення Голопристанського районного суду Херсонської обл. від 29.04.2021 : справа № 654/245/21, провадження № 2/654/509/2021 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96715948> (дата звернення: 05.11.2021).

дружини та дружини, з якою проживає дитина у віці до трьох років. У зв'язку з цим виникає питання, чи може до цих правовідносин за аналогією застосовуватися норма ст. 196 СК України про відповідальність за прострочення сплати аліментів?

На це питання судова практика дає неоднозначну відповідь. Частина суддів задовольняє позови жінок про стягнення заборгованості по аліментах та пені щодо виплати аліментів із застосуванням до цих відносин норм ст. 196 СК України¹.

Інша частина суддів відмовляє у таких позовах², схиляючись до думки, що, виходячи із

¹ Рішення Інгулецького районного суду міста Кривого Рогу Дніпропетровської обл. від 16.06.2021 : справа № 213/941/21, провадження 2/213/988/21 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97711909> (дата звернення: 05.11.2021); Рішення Деснянського районного суду міста Чернігова від 29.07.2021 : справа № 750/5366/21, провадження № 2/750/1521/21 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98631392> (дата звернення: 05.11.2021); Рішення Чорнобаївського районного суду Черкаської обл. від 30.06.2021 : справа № 709/507/21, провадження № 2/709/295/21 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98012044> (дата звернення: 05.11.2021); Рішення Полонського районного суду Хмельницької обл. від 22.06.2021 : справа № 681/96/21, провадження № 2/681/202/2021 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97814556> (дата звернення: 05.11.2021); Рішення Заводського районного суду м. Дніпродзержинська Дніпропетровської обл. від 27.01.2021 : справа № 208/5790/20, провадження № 2/208/740/21 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95837239> (дата звернення: 05.11.2021).

² Рішення Луцького міськрайонного суду Волинської обл. від 12.05.2021 : справа № 161/2924/21, провадження № 2/161/1799/21 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96917886> (дата звернення: 05.11.2021); Рішення Краматорського міського суду Донецької обл. від 05.10.2021 : справа № 234/10573/21, провадження № 2/234/3726/21 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100224355> (дата звернення: 05.11.2021); Рішення Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 16.03.2021 : справа № 201/10071/20, провадження № 2/201/510/2021 // Єдиний державний реєстр судових рі-

системного аналізу глави 15 і глави 22 СК України, зокрема статті 274 СК України, норми глави 15 СК України до правовідносин, урегульованих нормами інших глав СК України, можуть застосовуватися лише у разі прямого на це посилання. Іншим прикладом може бути те, що сімейне законодавство поширює положення статті 196 СК України також на правовідносини, визначені главою 16 СК України, якими встановлено обов'язки батьків утримувати повнолітніх дочку чи сина. Так, ст. 201 СК України містить пряму вказівку на те, що до відносин між батьками і дочкою чи сином щодо надання їм утримання застосовуються норми статей 187, 189–192 і 194–197 цього Кодексу. *Разом із тим сімейне законодавство не містить положень, які поширюють дію статті 196 СК України на правовідносини, визначені главою 17 СК України, якими встановлено обов'язки повнолітніх дочки, сина утримувати батьків.* У свою чергу, глава 9 СК України не містить посилань на те, що визначення заборгованості за аліментами на одного із подружжя здійснюється відповідно до статей 194–197 СК України, а тому положення ст. 196 цього Кодексу на спірні правовідносини не поширюються.

Аналогічний підхід до дії ст. 196 СК України продемонстрував і Верховний Суд у постанові від 27 червня 2019 р. у справі № 635/6679/16-ц (провадження № 61-22926св18). Зокрема, касаційна інстанція наголосила на тому, що вимоги статті 196 СК України передбачають відповідальність за прострочення сплати аліментів у вигляді неустойки лише в разі виникнення заборгованості за аліментами, які сплачуються на дітей, і не розповсюджуються на правовідносини щодо сплати аліментів на утримання батьків. Крім того, Верховний Суд звернув увагу на неможливість застосування аналогії закону, «розширивши» дію статті 196 СК України³.

решень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95729493> (дата звернення: 05.11.2021); Рішення Корсунь-Шевченківського районного суду Черкаської обл. від 13.04.2021 : справа № 699/191/21, провадження № 2/699/262/21 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97121599> (дата звернення: 05.11.2021); Рішення Хортицького районного суду м. Запоріжжя від 31.08.2021 : справа № 336/3157/21, провадження № 2/337/1641/2021 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99368133> (дата звернення: 05.11.2021).

³ Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 27.06.2019 : справа

Слід також зазначити, що Верховний Суд у своїй постанові від 27 червня 2019 р. у справі № 635/6679/16-ц зазначив, що згідно зі ст. 8 СК України, якщо особисті немайнові та майнові відносини між подружжям, батьками та дітьми, іншими членами сім'ї та родичами не врегульовано цим Кодексом, вони регулюються відповідними нормами ЦК України, якщо це не суперечить суті сімейних відносин. Тобто особа, яка вважає свої права порушеними, за умови доведення такого порушення має можливість захистити свої відповідні права у спосіб, передбачений чинним законодавством, зокрема ЦК України¹.

Отже, можна зробити висновок, що правова позиція Верховного Суду полягає у тому, що, по-перше, недопустимо розширювати дію статті 196 СК України, а, по-друге, один із подружжя та непрацездатні батьки можуть захистити свої порушені права у спосіб, передбачений ЦК України.

На наш погляд, така позиція Верховного Суду є дещо спірною. СК України регулює декілька груп відносин з утримання, які відрізняються між собою суб'єктивним складом та підставами виникнення, але за своєю правовою природою всі ці відносини є подібними між собою і, на нашу думку, потребують схожого правового регулювання. Та обставина, що відповідальність за прострочення сплати аліментів у вигляді неустойки (пені) передбачається тільки за прострочення сплати аліментів на дитину (ст. 196 СК України), повнолітніх доньку чи сина (ст. 201 СК України) та для визначення заборгованості за аліментами, що стягуються з інших членів сім'ї та родичів (ст. 274 СК України), свідчить, скоріше, не про те, що до інших відносин з утримання зазначена норма не має застосовуватися, а про прогалину в чинному сімейному законодавстві. Цю прогалину можна подолати саме шляхом застосування аналогії закону, відповідно до ч. 1 ст. 10 СК України. Якщо певні сімейні відносини не врегульовано СК України, іншими нормативно-правовими актами або домовленістю (договором) сторін, до них застосовуються норми СК України, які регулюють такі відносини (аналогія закону).

Аналогічної думки дотримуються також А. М. Буряченко (2021) та Т. П. Красвітна (2019, с. 13). Остання, зокрема, зазначає, що «у разі

№ 635/6679/16-ц, провадження № 61-22926св18 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96917886> (дата звернення: 05.11.2021).

¹ Там само.

прострочення сплати аліментів одному з подружжя другим з подружжя виникає право на стягнення неустойки за прострочення сплати аліментів виключно у формі пені. Пеня за заборгованість по сплаті аліментів нараховується на всю суму несплачених аліментів за кожний день прострочення її сплати, а її нарахування не обмежується тільки тим місяцем, в якому не проводилося стягнення».

Отже, можна зробити висновок, що за прострочення чоловіком сплати аліментів на утримання вагітної дружини або дружини, яка проживає з дитиною у віці до трьох років, може бути застосована відповідальність у вигляді стягнення неустойки (пені), передбаченої ст. 196 СК України.

Крім цього, за прострочення чоловіком сплати аліментів на утримання вагітної дружини або дружини, з якою проживає дитина у віці до трьох років, чинним законодавством передбачено й інші види відповідальності.

Так, стаття 183-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачає накладення адміністративного стягнення на боржника за несплату аліментів на одного з подружжя, що призвела до виникнення заборгованості, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за шість місяців з дня пред'явлення виконавчого документа до примусового виконання².

Відповідно до ч. 9 ст. 71 Закону України «Про виконавче провадження» від 2 червня 2016 р.³ за наявності заборгованості зі сплати аліментів, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за чотири місяці, державний виконавець до погашення боржником заборгованості зі сплати аліментів у повному обсязі виносить вмотивовані постанови:

- 1) про встановлення тимчасового обмеження боржника у праві виїзду за межі України;
- 2) про встановлення тимчасового обмеження боржника у праві керування транспортними засобами;
- 3) про встановлення тимчасового обмеження боржника у праві користування вогнепальною мисливською, пневматичною та

² Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 05.11.2021).

³ Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19> (дата звернення: 05.11.2021).

охолощеною зброєю, пристроями вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії;

4) про встановлення тимчасового обмеження боржника у праві полювання.

Частиною 14 ст. 71 зазначеного Закону передбачено санкції до боржника, який досить тривалий час ухиляється від сплати аліментів на утримання дружини. Так, за наявності заборгованості зі сплати аліментів, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за певну кількість років, на боржника може бути накладено штраф:

- за один рік прострочення сплати аліментів – у розмірі 20 відсотків суми заборгованості;
- за два роки – у розмірі 30 відсотків суми заборгованості;
- за три роки – у розмірі 50 відсотків суми заборгованості.

Суми штрафів стягуються з боржника і перераховуються стягувачу¹.

Звертає на себе увагу те, що за ухилення від сплати аліментів на утримання дітей та непрацездатних батьків чинне законодавство також передбачає кримінальну відповідальність. За ухилення від сплати аліментів на утримання вагітної дружини та/або дружини, з якою проживає дитина у віці до трьох років, кримінальну відповідальність не передбачено. І це, вважаємо, теж є прогалиною в чинному законодавстві, оскільки всі види утримання членів сім'ї та родичів, передбачені сімейним законодавством України, мають однакову правову природу і потребують однакового правового регулювання. З огляду на це пропонуємо внести до ст. 164 КК України відповідні зміни.

ВИСНОВКИ. Проведене нами дослідження чинного сімейного законодавства, яке регулює права та обов'язки подружжя щодо утримання, та аналіз практики розгляду судами справ про надання утримання вагітній дружині та дружині, з якою проживає дитина у віці до трьох років, дали змогу зробити такі висновки.

1. Положення ст. 84 СК України потребують перегляду, і ч. 5 зазначеної норми слід

виключити, оскільки вона практично унеможливує здійснення вагітною дружиною свого права на утримання від чоловіка під час вагітності.

2. Стаття 79 СК України дає право дружині, з якою проживає дитина у віці до трьох років, стягнути з чоловіка – батька дитини кошти на своє утримання за минулий час, зокрема і за час своєї вагітності.

3. Можливість чоловіка надавати матеріальну допомогу дружині має оцінюватись судом на підставі дослідження цілої низки юридичних фактів, які характеризують його матеріальне становище (наявність постійного доходу, рівень працездатності, місце проживання, наявність на утриманні інших осіб, наявність на праві власності нерухомого майна, наявність можливості отримувати кошти на утримання від інших осіб), а не лише на підставі оцінки розміру його доходів.

4. Та обставина, що відповідальність за прострочення сплати аліментів у вигляді неустойки (пені) передбачається тільки за прострочення сплати аліментів на дитину (ст. 196 СК України), повнолітніх доньку чи сина (ст. 201 СК України) та для визначення заборгованості за аліментами, що стягуються з інших членів сім'ї та родичів (ст. 274 СК України), свідчить про прогалину в чинному сімейному законодавстві, яку можна подолати шляхом застосування аналогії закону відповідно до ч. 1 ст. 10 СК України.

5. За прострочення чоловіком сплати аліментів на утримання вагітної дружини або дружини, яка проживає з дитиною у віці до трьох років, може бути застосована відповідальність у вигляді стягнення неустойки (пені), передбачена ст. 196 СК України.

6. За ухилення від сплати аліментів на утримання вагітної дружини та/або дружини, з якою проживає дитина у віці до трьох років, кримінальна відповідальність не передбачається, і це теж є прогалиною в чинному законодавстві, оскільки всі види утримання членів сім'ї та родичів, передбачені сімейним законодавством України, мають однакову правову природу і потребують однакового правового регулювання. З огляду на це пропонуємо внести до ст. 164 КК України відповідні зміни.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Адамова О. До питання про поняття аліментів, аліментних правовідносин та особливості аліментних зобов'язань. *Юридичний вісник*. 2019. № 3. С. 117–122. DOI: <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i3.952>.

¹ Там само.

2. Антошкіна В. К. Договірне регулювання відносин подружжя : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2006. 20 с.
3. Афанасьєва Л. В. Аліментні правовідносини в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2003. 20 с.
4. Ахмач Г. М. Договірні правовідносини членів сім'ї : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2009. 21 с.
5. Буряченко А. М. Поняття та зміст юридичної відповідальності подружжя за невиконання аліментних зобов'язань у сімейному праві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2021. Вип. 64. С. 94–97. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.64.17>.
6. Верховець К. С. Щодо питання договірної порядку надання утримання між подружжям. *Часопис цивілістики*. 2015. Вип. 20. С. 127–130.
7. Кожевникова В. Правове регулювання здійснення та обмеження права на утримання одного з подружжя. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 12. С. 35–39.
8. Красвітна Т. П. Зобов'язання подружжя по утриманню у сімейному праві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2019. 24 с.
9. Масевич М. Г. Основания возникновения алиментных обязательств. *Правовые вопросы семьи и воспитания детей*. 1968. № 1. С. 87–96.
10. Новохатська Я. В. Правове регулювання майнових відносин подружжя (порівняльно-правовий аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2006. 20 с.
11. Рабец А. М. Алиментные обязательства между супругами. Томск : Изд-во Томск. ун-та, 1974. 49 с.
12. Рогович Л. Н. Правовые отношения супругов по материальному содержанию : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Свердловск, 1978. 14 с.
13. Ромовська З. В. Семейный кодекс України : наук.-практ. комент. Київ : Ін Юре, 2003. 532 с.
14. Сафончик О. І. Деякі питання щодо утримання подружжя за законодавством України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. Вип. 43. С. 195–199.
15. Сафончик О. І. Шлюбні правовідносини в Україні: теорія і практика : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2018. 41 с.
16. Сімейний кодекс України : наук.-практ. комент. / за ред. І. В. Жилінкової. Харків : Ксилон, 2008. 855 с.
17. Труба В. І. Аліментні правовідносини: види та правова природа. *Вісник Одеського національного університету ім. І. І. Мечнікова. Серія: Правознавство*. 2014. Т. 19, вип. 3 (24). С. 44–49.
18. Труфанова Ю. В. Окремі види аліментних зобов'язань // Проблеми сучасного сімейного права : монографія / за наук. ред. І. С. Лукасевич-Крутник. Тернопіль : ЗУНУ, 2020. С. 113–138.
19. Шершньова О. А. Правове регулювання відносин утримання (алементування): термінологічна проблема. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2013. Вип. 114, ч. 2. С. 67–72.
20. Borisova V. I., Krasyska L.V. Alimony obligations of family members in the Family Law of Ukraine: problematic issues of theory and practice. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 2020. Vol. 27, No. 3. Pp. 28–47. DOI: [https://doi.org/10.37635/jnalsu.27\(3\).2020.28-47](https://doi.org/10.37635/jnalsu.27(3).2020.28-47).

Надійшла до редакції: 09.11.2021

ЕВКО В. Ю. ПРАВО ЖЕНЫ НА СОДЕРЖАНИЕ ВО ВРЕМЯ БЕРЕМЕННОСТИ И В СЛУЧАЕ ПРОЖИВАНИЯ С НЕЙ РЕБЕНКА В ВОЗРАСТЕ ДО ТРЕХ ЛЕТ

Рассмотрены проблемы осуществления беременной женщиной и женщиной, с которой проживает ребенок в возрасте до трех лет, своего права на содержание от мужа. Целью исследования является формулирование теоретических положений и практических рекомендаций по применению норм, регулирующих порядок осуществления женщиной права на содержание. Исследование действующего законодательства и анализ практики рассмотрения судами дел о предоставлении содержания жене позволили сделать вывод, что ч. 5 ст. 84 СК Украины делает невозможным осуществление беременной женой своего права на содержание от мужа во время беременности. Возможность мужа оказывать материальную помощь жене должна оцениваться судом на основании комплекса фактов, характеризующих его материальное положение. За просрочку мужем уплаты алиментов на содержание жены может быть применена ответственность в виде пени, предусмотренная ст. 196 СК Украины.

Ключевые слова: брак, право на содержание беременной жены, право на содержание, алименты, право жены на содержание, просрочка уплаты алиментов, прекращение брака, штраф, неустойка, пеня.

YEVKO V. YU. THE RIGHT OF THE WIFE TO MAINTENANCE DURING PREGNANCY AND IN THE CASE OF LIVING WITH HER CHILD UNDER THE AGE OF THREE

The problems of exercising the right to maintenance from a man for a pregnant woman and a woman who a child under the age of three lives with were examined. The purpose of the study is to formulate theoretical provisions and practical recommendations for the application of norms governing the exercise of a woman's right to maintenance. A comparative legal method of research was used to determine the procedure for a pregnant wife and the wife who the child under the age of three lives with to exercise the right to maintenance from the child's father-husband. The analysis of court cases on the recovery of alimony for the maintenance of a pregnant wife and / or wife who a child under the age of three lives with was carried out using the method of systematic analysis. A study of the current family law of Ukraine, which regulates the rights and obligations of spouses with respect to maintenance, and an analysis of the practice of the courts in cases involving maintenance for a pregnant wife and a wife who the child under three years lives with, concluded that the provisions of Art. 5 st. 84 of the FC of Ukraine makes it impossible for a pregnant wife to exercise her right to maintenance from her husband during pregnancy. It was emphasized that the court should assess the husband's ability to provide financial assistance to his wife on the basis of a study of a number of legal facts that characterize his financial situation. The author believes that all types of maintenance of family members and relatives, provided by the family legislation of Ukraine, have the same legal nature and require the same legal regulation. In view of this, it has been concluded that failure by a husband to pay maintenance to a pregnant wife or a wife living with a child under three years old may be punished by liquidated damages (penalty), Art. 196 FC of Ukraine. The lack of criminal liability for evasion of alimony for the maintenance of a pregnant wife and / or wife who the child under the age of three lives with is a gap in current legislation that should be eliminated by amending Art. 164 of the Criminal Code of Ukraine.

Key words: *marriage, right to maintenance of pregnant wife, right to maintenance, alimony, right of wife to maintenance, delay in payment of alimony, termination of marriage, fine, liquidated damages, penalty.*

Цитування (ДСТУ 8302:2015): Євко В. Ю. Право дружини на утримання під час вагітності та в разі проживання з нею дитини у віці до трьох років. *Право і безпека*. 2021. № 4 (83). С. 156–166. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2021.4.16>.

Citation (APA): Yevko, V. Yu. (2021). The right of the wife to maintenance during pregnancy and in the case of living with her child under the age of three. *Law and Safety*, 4(83), 156–166. <https://doi.org/10.32631/pb.2021.4.16>.